

דיני פרוזבול

מאת הגאון המפורסם

הרב יהודה יודל ראזנבערג זצ"ל

כיהן ברבנות בוארשא ולאדז בפולין וראב"ד במנטריאל

זשורנטז בקנדה

בתוספת מראי מקומות, הערות
וחילוקי הלכות למנהג עדות המזרח
ומאמר "מצוות השמטת כספים"
ע"י בניו
מאיר יהושע בן-מאיר

המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת "שבות ישראל"

שנת שמיטה תשפ"ב

דיני פרוזבול

מאת הגאון המפורסם

הרב יהודה יודל ראזנבערג זצ"ל

כיהן ברבנות בוארשא ולאדז בפולין וראב"ד במנטריאל

זשורנטז בקנדה

בתוספת מראי מקומות, הערות
וחילוקי הלכות למנהג עדות המזרח
ומאמר "מצוות השמטת כספים"
ע"י בניו
מאיר יהושע בן-מאיר

המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת "שבות ישראל"

שנת שמיטה תשפ"ב

לרעיית רות
כל אשר שלי שלה הוא

תוכן

א-יג	דיני פרוזבול
ו	סדר פרוזבול (א)
י	סדר פרוזבול (ב)
יב	סדר פרוזבול (ג)
יג	חילוקי הלכות למנהג עדות המזרח
יד-כב	מאמר מצוות השמטת כספים טפסי פרוזבול לתלישה באמצע החוברת

© כל הזכויות שמורות

למאיר יהושע בן-מאיר

טל' 0526071060

תשפ"ב

דיני פרוזבול*

א

בפרשת ראה¹ כתוב: "מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוּט כָּל בַּעַל מְשֵׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יֵשֶׁה בְּרַעְיוֹ לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְיוֹ וְאֶת אֲחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לֵה".

ב

רוב הפוסקים הסכימו דשמטת כספים נוהגת גם בזמן הגלות, ואפילו בחוץ לארץ². והרב הצדיק הגאון הגדול בעל השל"ה זצ"ל³ הזהיר מאד בענין שמטת כספים שנוהגת אף בחוץ לארץ בזמן הזה. ומה גם שהדבר נקל לתקן על ידי פרוזבול. וכן כתב גם הב"ח⁴ זצ"ל שעל פי הדין נוהגת שמטת כספים אף בחוץ לארץ בזמן הזה. וסיים שהעושה על פי הדין

* הדברים פורסמו בקונטרס, בשנת תר"ע (1910). פורסמו מחדש ע"י המו"ל של חוברת זו מספר פעמים, ולאחרונה בשנת תשע"ד בסוף הספר "מה נאכל בשנה השביעית – היתר מכירה או אוצר בית דין". במהדורה זו הוכנסו תיקונים ותוספות. ההלכות הם לפי פסיקת הרמ"א, וכמנהג קהילות האשכנזים. בכל מקום בו יש חילוקי הלכות לפי פסיקת מרן בעל השו"ע, וכמנהג יוצאי עדות המזרח, צוינו בכוכבית כזו - *, ובוארו בסוף הקונטרס.

1 דברים טו, א-ב.

2 שו"ע ורמ"א חו"מ סי' סז ס"א.

3 חלק ראשון שער האותיות בסוף הל' התלויות בארץ [והובא בבאר הגולה חו"מ, שם אות ג].

4 חו"מ שם סס"ק ה. וכ"ה בבן איש-חי סוף פרשת כי-תבוא [שנה ראשונה] סימן כו. אם שכח ולא עשה פרוזבול, אם גם בזמננו רשאי לסמוך על הרמ"א בס"א דל"א דאין שביעית נוהגת בזה"ז, ע' אגרות משה, חו"מ (ב) סימן טו. אמנם אולי בא"י אין לסמוך על זה, דיש שיטות [כפתור ופרח פמ"ט בשם בעל העיטור; בעל התרומות בשם הרמב"ן] דשמטת כספים אף בזה"ז דאורייתא, ומש"כ הרמ"א חו"מ, שם: "ול"א דאין שמטת כספים נוהגת בזמן הזה", כתב בבאה"ג אות ד': 'פירוש בחוץ לארץ, וכ"ה מפורש שם (=בעל התרומות); ואף טעם תרומת הדשן שייך רק בחו"ל, ראה בביאור הגר"א שם אות ז; וגם אפשר שבא"י לא היה מנהג שלא להשמיט כספים. וכ"פ הרה"ג נתן צבי פרידמן זצ"ל בירחון 'קול תורה' אלול תשי"ט שבא"י אין להקל בזה; אמנם ראה יביע אומר ח"ג חו"מ, ו, סוף סעיף ו. וראה כרם ציון, פסקי הל' שביעית (מהד' תשל"ט) פ"כ סעיף יז.

תבוא עליו ברכה.

ג

איתא במסכת שביעית⁵, כשראה הלל הזקן שנמנעים העם מלהלוות זה לזה ועוברים על "השְׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבָר עִם לְבָבְךָ בְּלַעַל לְאֹמֵר קְרָבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמֵטָה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאֶחִיד הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְךָ חֶטְא"⁶. עמד והתקין לכתוב פרוזובול. ופירש"י⁷ 'פרוז הוא לשון תקנה, ובול הוא לשון עשירים', ור"ל שעשה תקנה לעשירים שלא יעברו על מה שכתוב בתורה. ורב נחמן בא אח"כ ותיקן⁸ דאמירה בעל פה* נוסח הפרוזובול בפני דיינים או בפני עדים בלא כתיבה נמי

5 פ"י מ"ג.

6 דברים פרק טו פסוק ט. כתב בספר החינוך מצוה תפ 'ונוהג איסור זה בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן, שאף בזמן הזה שאין שמטת כספים נוהגת מן התורה אלא מדרבנן, מכל מקום אנו מוזהרים גם כן שלא נמנע מלהלוות אל הצריך מפני פחד שנת השמטה שמשמטת, מדרבנן בזמן הזה, ומן התורה בזמן הבית. ועובר על זה ונמנע מהלוות אל הצריך מפני זה עבר על לאו, אבל אין בו מלקות לפי שאין בו מעשה' [וכן משמע דס"ל לרבינו יונה בשערי תשובה שער שלישי אות סז, דגם הנמנע מלהלוות שלא בזמן השמיטה עובר בלאו זה מק"ו]. אמנם ראה חת"ס חי' גיטין לו, א דבזה"ז דשמיטה דרבנן אינו עובר בלאו. ובאחרונים האריכו בזה [ע' הערת הגר"ל דיסקין זצ"ל בספר השמיטה להגר"מ טקוצינסקי זצ"ל (תשי"א) פרק יג סעיף ב' הערה 1] ואזהמ"ל. [וראה במאמר 'מצות השמטת כספים' שבסוף חוברת זו.

7 גיטין לו, ב – לז, א. ושם: 'מאי פרוזובול? אמר רב חסדא: פרוס בולי ובוטי, בולי - אלו עשירים, דכתיב: (ויקרא כ"ו) ושברתי את גאון עוזכם, ותני רב יוסף: אלו בולאות שביהודה; בוטי - אלו העניים, דכתיב: (דברים ט"ו) העבט תעביטנו'. ופירש"י: 'פרוז - תקנה בולי ובוטי - עשירים ועניים עשירים שלא יפסידו ועניים שלא ינעלו דלת בפניהם. בולאות - עשירים. העבט - ומי הן הלווים עניים'. וכ"ה [בהשמטת עניים עקב השמטת בוטי] בסמ"ע חו"מ סז ריש סעיף יח, ובתפארת ישראל למשנה שביעית פ"י מ"ג יכין אות יז, בן איש-חי [לעיל הערה 4]. וע' שנות אליהו לגר"א ותוס אנשי שם שם. 8 גיטין לו, ב. וכ"ה מפורש בפרישה חו"מ שם ס"ק כג. וכע"ז בסמ"ע שם ס"ק כב [אלא דכתב דהלל תיקן לדריה, אך בהמשך דבריו נראה דס"ל דהלל תיקן בשטר ורב נחמן בע"פ, וזה שלא כפרש"י גיטין לו, ב ד"ה 'אימא ביה מילתא - אושיב בית דין ואתקין דסתם מלוין יהו כמוסרין שטרותיהן לבית דין, ועל"ג דלא כתב ניהוי כמו שכתב']. וע' להלן אות ה' פרוזובול (ג) ובמש"כ שם הערות 19-20.

ד

אמנם צריך לדעת דפרוזבול אינו מועיל כי אם באופן שיש להלוה קרקע כל שהיא¹⁰, ואפילו אם אין לו אלא קרקע כל שהיא שאולה או שכורה, ג"כ מהני¹¹. ולכן אם רק הלוה דר באיזו דירה שהיא, השכורה לו¹², יכול המלוה לכתוב עליו פרוזבול¹³.

9 ראה שם הערה 18.

10 ח"מ סי' סז סעיף כב. וכתב בדרישה שם [אות כד] 'נראה דמכל מקום אין לסמוך אארבע אמות קרקע שיש לו לקברו בו או אמה שיש לו חלק בארץ ישראל ... [והביאו בפאה"ש סימן כט בבית ישראל אות פו]. אמנם בשו"ת חת"ס חו"מ סי' נ כתב: 'ריש מילין אומר דלפע"ד בזה"ז אין להחמיר כלל בלא"ה דעכ"פ לפי הטעם שאין כותבי' אלא על הקרקע משום דלא שכיח שילוה למי שאין לו קרקע והנה בזה"ז תקנו הגאונים לגבות ממטלטלי דיתמי משום דעיקר הונו של אדם הוא עתה במטלטלין יותר ממקרקע וכן אנו רואי' באמת דא' מאלף שיבוא לידי גביי' קרקע א"כ שכיחא ושכיחא הוא ונהי דאין לנו להוסיף על תקנת הלל כיון דבלא"ה עולבנא דדינא הוא אבל עכ"פ אין צריך להחמיר כ"כ'. עכ"ל. אמנם זקני הרב המחבר זצ"ל לא ניחא ליה להוסיף על תקנת הלל [וגם בר"ש פ"י דשביעית מ"ו (וברא"ש) כתב הטעם דבעינן קרקע דהוי טפי כגבוי, והביאו בפאה"ש שם בבית ישראל אות עח], ולכן העיר בהמשך דכמעט כל אדם דר בדירה השכורה לו.

11 ש"ע שם, סעיף כג.

12 בתשובות מהרי"ט ח"א סימן סה כתב דמקולי פרוזבול הוא שלא צריך שיזכה בקרקע באחד מן הקנינים, וז"ל: "אך קשה לי הא דאמרינן בהשולח אהא דאמר רב יהודה 'אפי' השאילו מקום לתנור ולכירים כותבין עליו פרוזבול איני והתני הלל אין כותבין פרוזבול אלא על עציץ נקוב בלבד נקוב אין שאינו נקוב לא אמאי והא איכא מקומו לא צריכה דמנח אסיכי', פרש"י 'והא איכא מקומו והא מקומו או שלו הוא או השאילוהו לו', והשתא מאי קשיא ליה, אטו כל דמושיל בשטר וחזק' מושיל, זה הניח לו העציץ ברשותו והוא לא מחה, לא בשביל כן נאמר שהמקום קנוי, כהא דתנן 'היה מעמיד בהמה בחצר תנו' וכירים ורחי' בחצר לא בשביל כן תהא חזקה', ואמאי דחיק לאוקומא דמנח אסיכי. ונראה בעיני דמקולי פרוזבול שנו כאן ולא הצריכו שיזכה במקום באחד מן הקנינים" [וכע"ז בכנה"ג חו"מ שם אות לו והביאו בפאה"ש שם בבית ישראל אות פה]. אמנם בחי' גיטין המיוחסים לריטב"א [הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"מ] דף לו, א ד"ה 'ואוקימא דמנח אסיכי', עמ' רסח] בעיטור סוף מאמר ג'; בעה"ת שער מג, ח"א סעיף יב כתב מפורש 'והוא דאחזיק'. וע' שעשוע התלמידים הל' שמיטה עמ' פד.

13 בשו"ת חתם סופר חו"מ סימן נ כתב: "ומ"ש א"כ היכי משכחת מי שאינו ראוי לפרוזבול, משכחת לי' בסומך על שולחן אחר ויכול לסלקו כל שעה, כי לא שאלו ולא השכירו לזמן, אך נתן לו רשות לדור בו כל זמן שירצה הבעל בית, וכל שעתה' זמני' הוא. א"כ הדר בחצר חברו שלא מדעתו דאין צריך להעלות שכר משעבר, ומ"מ בכל

ה

מסקנת הפוסקים דיש ג' מיני פרוזבול:

פרוזבול (א) הוא היותר מובחר¹⁴, היינו הנכתב על ידי שלושה דיינים¹⁵ בני תורה* דוקא¹⁶.

פרוזבול (ב) הוא הנכתב על פי שני עדים¹⁷.

פרוזבול (ג) של שעת הדחק¹⁸, והוא שאומר המלוה נוסח הפרוזבול בעל

שעה יכולי' הבעלים להוציא¹⁹. [והביאו בפתחי תשובה]. ומדברי מהר"ט [בהערה הקודמת] נראה דאף אקרקע בכה"ג כותבים פרוזבול. [וראה הרב משה שטרנבוך, 'שמיטה כהלכה', ב"ב תשל"ט, עמ' פח-פט שכתב שבחור הסומך על שולחן אביו אין לו שום קרקע, ולכן בלווה כזה יש לזכות לו קרקע. ונעלמו ממנו דברי המהר"ט שהובאו בפאה"ש. גם נראה דבכה"ג גם החת"ס יודה שחדרו בבית אביו נקרא שאול לו, ולא דיבר החת"ס אלא באורח לזמן קצר אצל אדם זר].

14 ש"ע שם סוף סעיף כא, וע"ש סמ"ע [סק"מ] וביאור הגר"א אות מ.

15 ש"ע שם סעיף יח, וכן הסכמת כה"פ דלא כרב נחמן [וע' פאה"ש שם בבית ישראל אות עא דבעי ג' לאפקועי ממונא].

16 ש"ע שם, סעיף יח כתב: "ואינו נכתב אלא בב"ד חשוב דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול ויודעים ענין שמיטה והמחוס רבים עליהם באותה העיר". אמנם רמ"א במפה הגיה "וי"א דכותבין פרוזבול בכל ב"ד ונראה לי דיש להקל בזמן הזה". אמנם גם לרמ"א בעינן ב"ד מ"מ, וזהו שכתב 'בני תורה דוקא'. וכ"ה ברדב"ז סימן אלף רמא [והביאו בכנה"ג הגב"י אות לב]. [וג' רועי בקר מהני רק בקיבלם עליו הלוה – מב"ט ח"ב סי' פא בפירוש דברי המרדכי].

17 ש"ע שם סעיף כא כ"א, וע' ביאור הגר"א ס"ק לו. יש להדגיש שאף למנהג עדות המזרח מועיל פרוזבול הנכתב בפני שני עדים, בתנאי שימסור את כל חובותיו לב"ד חשוב, ראה להלן אות ט. ואדרבא, כיוון שעדות אלו הנוהגים כמו פסקי מרן בעל השו"ע צריך דוקא ב"ד חשוב, קושט שכל אחד יגיע לב"ד חשוב ויעשה לפניו פרוזבול, התקין בגאון בעל החקרי לב זצ"ל שימסור לב"ד החשוב בפני עדים, וכן מנהג בני עדות המזרח באר"י מקמא דנא.

18 חכמת אדם [ב'שערי צדק] שער מצות הארץ פכ"א סעיף ו'. [ע' ביאור הגר"א אות לא שכתב: "... ורמב"ם וש"ע אזלי לטעמייהו שכתבו בסעיף כ' ת"ח שהלווה כו' דוקא. וטור ורמ"א אזלי לשיטתייהו שכתבו שם וי"א דכל אדם כו'. והנה זקני הרב המחבר הקל למעלה באות ג' לכתחילה שמהני כל ב"ד כדעת הרמ"א שכל"ה הסכמת ריה"פ (ע' פאה"ש שם בבית ישראל אות סט), אך לכתוב פרוזבול בע"פ הקל רק בשעת הדחק. וגם בדעת הגר"א נ"ל דכוונתו דהרמב"ם ומחבר לשיטתייהו דס"ל כשמואל דפרוזבול עולבנא דדייני, וטור ורמ"א לשיטתייהו דס"ל כרב נחמן דאמר אקיימיניה (ע' ביאור הגר"א ס"ק לג, לד). אבל גם הגר"א לא ס"ל דמאן דס"ל דכל ב"ד בהכרח ס"ל דפרוזבול נעשה בע"פ. וע' פאה"ש שם בבית ישראל אותיות סח, סט, עג, עד].

פה¹⁹ בפני דיינים או בפני עדים²⁰, בלי כתיבה*.

ו

פרוזבול הנעשה בפני עדים יכול המלוה לברור לעצמו איזה בית דין שרוצה מאזו עיר שבעולם, אפילו אם העיר היא במדינה אחרת²¹, ואינו מכיר כלל את הדיינים ואינו מודיעם כלל²² שהוא מוסר ברשותם את חובותיו — מ"מ מהני. אבל משמע שעל כל פנים צריך המלוה לדעת שמות הדיינים דשם ולפרט את שמותם²³. ולכל הפחות אם יודע לקרות את שם הרב אב בית דין של העיר ההיא, אפילו אם אינו יודע לקרות השמות של שני הדיינים שלו, ג"כ סגי²⁴, דהיינו למשל שיכול לומר שמוסר כל חובותיו להבית דין של הרב הגאון ר' אלי' חיים מייזיל שליט"א [זצ"ל] מעיר לאדז, וכדומה לזה²⁵.

19 כדעת הרמ"א בהגה בסוף סעיף כ. וע' באר הגולה אות ע, פ; ביאור הגר"א אות לג, לד. וע' פתחי תשובה שם].

20 ב"י בבדק הבית חו"מ שם הסיק מדברי רבינו יחיאל שבמרדכי דפרוזבול בע"פ מהני רק בפני דיינים ולא בפני עדים. והמרדכי והב"י דחו דבריו [והביאם כנה"ג הגב"י אות מג]. וע' מהר"י קורקוס פ"ט משמיטה סוף ה"ז. וראה להלן הערה 26.

21 ירושלמי פ"י דשביעית ה"ב 'זאפילו נתונים ברומי', ופירש המרדכי [גיטין רמז ש"פ] 'פירוש – הדיינים' והביאו [למרדכי] הב"י בבדק הבית חו"מ שם, וכ"פ בשו"ע שם, סעיף כא [דיינים שבמקום פלוני וע"ש ביאור הגר"א אות לט] ובהגהת הרמ"א ס"ס כ [וע"ש ביאור הגר"א אות לה]. [והשווה מהר"י קורקוס פ"ט משמיטה סוף ה"ז; הון עשיר שביעית פ"י מ"ד].

22 מב"ט ח"ב סימן פ"א [והביאו כנה"ג בהגב"י אות מב], ודלא כס"ד במהר"י קורקוס פ"ט משביעית ה"ז. וע' להלן הערה 26.

23 כ"מ מלשון הטור אפילו בפרוזבול הנעשה בפני הדיינים שכתב שם סעיף יט: 'זוה לשונו [=של פרוזבול] פלוני ופלוני ופלוני הדיינים ...! אמנם במב"ט ח"ב סי רכה כ' דהיכא דחתומים למטה הדיינים דיו שכתוב 'מוסרני לכם הדיינים'. אבל בפרוזבול הנעשה בלשון עדים צריך לכתוב בפירוש שם הדיינים. כנה"ג אות לב, והביאו בפאה"ש שם בבית ישראל אות עא. וע' במב"ט ח"ב סי' פא וסימן רכה ובבית ישראל שם סוף אות עה.

24 לא מצאתי מקור לזה, וכנראה דעת עצמו להקל.

25 יש לציין שבאירופה רבני ערים היו לרוב גם אב בית דין קבוע שבעירם. בארץ רוב אין רב העיר אב בית דין קבוע, לכן בארץ יש לציין שם של אב ב"ד. **כמוכן שצריך לציין שם של אב ב"ד שקיים בזמן כתיבת הפרוזבול**, ובזמננו אין לכתוב את שמו של הרה"ג מייזיל זצ"ל מלאדז.

אבל הגאון בעל אורים ותומים זצ"ל²⁶ דעתו נוטה שפרוזבול צריך המלוה לאמרו דוקא בפני הדיינים, כנזכר לקמן בפרוזבול (א). אמנם הכתיבה והחתימה תהיה או גם כן על פי אותם הדיינים שאומר בפניהם כנזכר לקמן בפרוזבול (א) או על פי שני עדים כנזכר לקמן בפרוזבול (ב).

סדר פרוזבול (א)

בסוף שנת השמטה²⁷, או איזה ימים מקודם²⁸, ילך המלוה לפני ג' דיינים

26 חו"מ שם ס"ק כא. ופירש 'ואפילו נתונים ברומי' השטרות, כפי' הרמב"ן והר"ן. וכן נוטה דעת הפאה"ש סי' כט בבית ישראל את עה וחת"ס חו"מ תשובה קיג. אמנם ראה לעיל הערה 17 שהגאון בעל חקרי לב זצ"ל התקין נוסח פרוזבול בפני עדים, וכן נהגו באר"י מקדמא דנא. גם בשו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ סימן ו, האריך לבסס המנהג שאפשר לעשות פרוזבול גם בפני עדים [וע"ש בסוף אות ה' שאם המלוה עשה פרוזבול בפני עדים לא יוכל הלווה לטעון 'קים לי' דלא מהני]. וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סימן פה.

27 שו"ע חו"מ שם סעיף ל וסעיף לא, וע"ש בבאר הגולה ובביאור הגר"א. וכתב בב"י [שם ס"ק לב] שכן המנהג הפשוט בא"י, ושכן נהג המהר"י בי רב. אמנם הגאון בעל התומים, באורים חו"מ שם ס"ק נד כתב שהירא והחרד יחמיר כדעת הרא"ש [דשבעית משמטת אף בתחילתה, וכבר בשנה השביעית אסור לתבוע חובו] לעשות פרוזבול גם במוצאי שישית. ובחת"ס חו"מ סימן נ' העיד שהגאון ר' נתן אדלר לא חשש לזה. וע"ש שכתב: "וטעמא רבה איכא דלא יהי' אלא פלוגתא שוה בשוה, הי' לן לומר כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, ומכ"ש הכא דכל הפוסקים חולקים חוץ מהעיסור והרא"ש (והטור נמשך [!] אחריהם כדרכו), ודי לן שכ' הרמב"ן בתשו' המיחווסות דנוסחא מטעת נזדמנה להעיסור בתוס'..." מלשונו משמע קצת שבא"י יש מקום להחמיר כדעת הרא"ש, ע' לעיל הערה 4. וע' שו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ סימן ו' אות ה' שהעתיק לשון החת"ס, אך בהמשטת התיבות "וטעמא רבה... חו"ל". [וע' שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סימן כט מש"כ ליישב סתירה בחת"ס מחלק או"ח]. וע' פאה"ש שם בבית ישראל אות צו, צז. [וע' שו"ע הרב בעל התניא הלכות הלוואה סעיף לו. וצ"ל בכוונתו שאם היו לו עוד הלוואות בשנת השבע, יכתוב עוד פרוזבול ערב שמינית, ע' ספר השמיטה להרב יחיאל מיכל טוקצינסקי ז"ל, פרק יג (שמיטת כספים) סעיף ה (בהוצ' ירושלים תשי"א עמ' סב)]. וראה ריבמ"ץ פ"י דשביעית מ"ה, ומהד' מו"ר הגר"נ זק"ש זצ"ל (הוצ' יד הרב הרצוג, ירושלים, תשל"ה) באות יב שבסוף הספר (עמ' תל"א).

28 ואז יועיל רק לחובות שלפני תאריך כתיבת הפרוזבול, אבל הלוואות שנתן אחרי כתיבת הפרוזבול לא יועיל פרוזבול זה, פאה"ש שם סעיף מ (וע' בבית ישראל אות צח).

בני תורה* דוקא²⁹ ויאמר לפניהם נוסח הפרוזבול, והדיינים יחתמו עצמם על הפרוזבול ויתנו לידו להיות לו לראיה נגד הלוה.

ולכן לכאורה ראוי להימנע מלהקדים הפרוזבול שמא יהיה מי שיבקש ממנו הלוואה אחר שכתב פרוזבול, ולא יתן לו כי יחשוש ששביעית תשמט, ועבר בלאו של 'השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל' (ע' לעיל הערה 6). אמנם בהלוואה שזמן פירעונה אחר ר"ה של שמינית אנו פוסקים כלישנא בתרא דר"י אמר שמואל במכות ג, ב דאין שביעית משמטת, רמב"ם פ"ט משביעית ה"ט; טושר"ע חו"מ סימן סד ס"י. על כן יכול לקבוע זמן פירעון אחר ר"ה של שמינית. ואף בלא קבע זמן פירעון, סתם הלוואה ל' יום, חו"מ סי' ע"ג ס"א, א"כ הלוואה שתינתן כמה ימים לפני ר"ה של שמינית אינה ניתנת להיתבע עד אחר ר"ה של שמינית, ולהרבה פוסקים אין שביעית משמטת אף סתם הלוואה שניתנה פחות מל' יום לפני סוף שביעית [או"ז ח"ב סימן כג; מנ"ח מצוה תע"ז (אות ח'); דבר אברהם ח"א סימן לב אות ד' שדייק כן מר"ן שבת קמח, ב; רש"ש מכות ג, ב ועוד]. אבל הרבה פוסקים כתבו דבסתם הלוואה, אף דל' יום הוא אחר ר"ה של שמינית מ"מ משמט [ב"ח חו"מ סי' סג ס"ג; תומים שם ס"ק טז; קצה"ח שם ס"ק ד; פאת השולחן סימן כט סעיף יז בבית ישראל אות מ"ו, שכתב כן בשם הגר"א, ועוד]. גם יכול להתנות עמו שלא ישמט חוב זה בשביעית דאז אין שביעית משמטת [חו"מ שם ס"ט. אמנם ראה חת"ס בחו"מ סימן קיג דאף אם הלוה מתרצה לתנאי זה עובר המלוה על 'השמר לך וכו'. וכע"ז ב'בכור שור' (חי' למסכתות שנדפסו בסוף ספר 'תבואות שור') מכות ג, ב, אך לדעתו רק אם הלווה לא מסכים לתנאי, ולכן המלווה לא נותן לו ההלוואה, עובר המלווה בלאו. וראה פ"ת חו"מ שם ס"ק"ב שהביא דבריהם ותמה עליהם ע"ש. גם הגר"ז פערלא בחידושו לספר המצות לרס"ג, עשה כ"ה, ח"א דף קסח, ד"ה 'והנה' וד"ה 'ואמנם', האריך שדבריהם נגד דברי הראשונים, אך כתב שמדברי העיטור נראה כדעת החת"ס]. לכן זה חשש רחוק שימנע מלהלוות באותם כמה ימים, ולא חשש זקני הגאון זצ"ל לכן.

[במשנה מו"ק פ"ג מ"ג איתא: "ואלו כותבין במועד, קידושי נשים, גטין ושוברין, דיתקי, מתנה ופרזבולין ...". ו[חול]מועד זה הוא לכל המאוחר חוה"מ פסח שלפני סוף שביעית – הערת ידידי הרב מרדכי הלפרין שליט"א. אמנם שם מירי בשעת הדחק דהוי דבר האבד "משום דאיכא למיחש שמא ילכו העדים ויעבור שביעית, או שרוצה ללכת למדינת הים, או לצאת בשיירה" – ר"ן מו"ק יח, ב, ובדיעבד ודאי פרוזבול שנכתב לפני סוף שביעית מהני, שהרי משנה מפורשת היא (שביעית פ"י, מ"ה) שפרוזבול המוקדם כשר. אמנם הרמב"ם (פ"ז משביתת יו"ט ה"ב) והסמ"ג (ל"ת ע"ה) השמיטו "פרזבולין" אף שנשנית להדיא במשנה, ופלא הדבר שאף אחד מנוה"כ לא העיר ע"ז. וע' בספר בני בנימין (הובא בספר הליקוטין במהד' פונקל לרמב"ם שם) מש"כ בזה. וע' בריבמ"ץ ובהערת מו"ר הגר"נ זק"ש זצ"ל שציניתי בסוף ההערה הקודמת].

ובנן איש-חי [צויין לעיל הערה 4] כתב שמידת חסידות לתת הלוואה בסכום קטן אחר שכתב הפרוזבול, כדי שתהיה הלוואה כל שהיא שישמט בשביעית כעיקר דין תורה [ולפמש"כ, יתנה שזמן הפירעון יהיה לפני ר"ה כדי שלא יהיה סתם הלוואה, וכ"כ בשו"ת יחוה דעת ח"ד סוף סימן סב]. [ע' בנן איש-חי שם שכתב גם שתלווה אישה לחברתה ככר לחם לפני שביעית, כדי שגם נשים (שגם הם מצווים במצוה זו, חינוך מצוה תעז) יקיימו מצוות שמיתת כספים. וראה מלא"ש פ"י דשביעית מ"ב בהגה"ה דכתב בפשיטות ד'כספים' לאו דווקא, ושביעית משמטת גם כשהלווהו ככר לחם או פירות; וכ"כ בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן לח אות יג].

29 ראה לעיל הערות 15-16.

[וכך יאמר המלוה בפני ג' הדיינים³⁰]:

מוסר אני לכם אתם דיינים הרב ר'³¹ _____ ,
 הרב ר' _____ והרב ר' _____
 מעיר³² _____ את כל חוב שיש לי לגבות
 מישראל, הן מלוה שבשטר, והן מלוה שבבעל פה³³, שאגבנו כל
 זמן שארצה.

[על זה חותמים הדיינים]

במותב תלתא כחדא הוינא ואתא קדמנא בי דינא מוה"ר
 מעיר _____ ואמר לנא שהוא

30 זהו לשון המשנה פ"י דשביעית מ"ד, והביאו השו"ע חו"מ שם סעיף יט. וכתב הסמ"ע שם (ס"ק לח): 'דברים הללו הן לשון המלוה שאומר כן להדיינים בעל פה, והדיינים כותבים דבריו בנוסח זה, במותב תלתא ...'. והביאו פאה"ש שם בבית ישראל אות עא. נ"ל דס"ל לזקני הגאון זצ"ל דכיון דמ"מ [אף כשיש פרוזבול בכתב] בעינן אמירה בע"פ, ולהלכה אמירה בע"פ בפני עצמו מהני [ע' הערות 8-9, 18-20 ובטקסט הסמוך להם], שוב הוי השטר רק כשטר ראייה בעלמא, ולכן שינה לשון השטר וכתב 'ואמר לנא שהוא מוסר ברשותינו ...' בלשון עבר, ולא כתב בשטר לשון הווה [ואמר לנו: מוסר אני לכם] כמו ברוב הנוסחאות [וראה להלן הערה 35 נוסח פרוזבול שנמצא בכתבי הגרא"ה קוק זצ"ל]. וראה בספר ראשית בכורים לרב בצלאל הכהן ח"ב עמ' נו [והובא בספר שמיטת כספים לרב יצחק זאב כהנא בנספחות, נוסח פרוזבול יא (עמ' קצה)] נוסח פרוזבול שהמלוה חותם על נוסח 'מוסרני בפניכם ...', ואח"כ הב"ד כותבים 'במותב תלתא ...' וחותמים למטה. [וכ"ה בנוסח המומלץ ע"י הרב משה שטרנבוך, בספר 'שמיטה כהלכתה, בני ברק תשל"ט סוף דיני פרוזבול (עמ' צ)]. וראה גם שו"ת יביע אומר, שם (הערה 26) סוף אות ז.

31 ראה לעיל הערות 23-24.

32 כ"ה פשט לשון המשנה בשביעית פ"י מ"ד 'איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני'. אך ע' משנה ראשונה שם.

33 ר"ן גיטין פרק השולח דף יט, א מדפי הר"ף, ופסקו הרמ"א בהגה בחו"מ שם סוף סעיף יט, ובסמ"ע שם (ס"ק לט) כתב דאף המחבר סבר לה. וכ"פ בביאור הגר"א שם

מוסר ברשותנו כל חוב שיש לו לגבות מישראל³⁴, הן שבשטר, והן שבעל פה, שיגבנו כל זמן שירצה³⁵. ולראיה באנו על החתום יום __ לחודש אלול דשנת ה' אלפים תשפ"ב ליצירה פה עיר³⁶

(אות לב) ופאה"ש שם בבית ישראל אות עב. [וע' תומים אות כב].
 34 בספר השמיטה להגר"מ טקוצינסקי שם (לעיל הערה 27) אות ו הערה 2 הביא בשם הגר"ש' לרשום 'וכרשום מעלד'ז' [=מעבר לדף זה], ולרשום שמות האנשים שחייבים לו. וכ"ה בכרם ציון, פסקי הלכות שביעית (מהד' תשל"ט) פ"כ סעיף יד הערה 27.
 יש נוסחאות של פרוזבול שתיקנו ע"פ הנוסח שכתב הרב יהודה אלברצלוני שהובא בספר התרומות שהמלווה מקנה חובותיו לב"ד אגב קרקע, ראה ספר השמיטה להגר"מ טקוצינסקי שם (לעיל הערה 27) סעיפים ו-ז. אמנם אחרים פיקפקו בנוסח זה, ע' אגרות משה, חו"מ (ח"א) סי' יט, וס"ס כא; שו"ת מנחת יצחק, ח"ו סימן קס. [וראה גם שו"ת יביע אומר ח"ג, חו"מ סוף סי' ו]. וכן ליתא נוסח זה בנוסח פרוזבול שהביא החת"ס בחו"מ סימן קיג.

35 לא הזכיר בנוסח הפרוזבול דמקנה ללווה קרקע, ראה לעיל אות ד ובהערות (10-13) שם, וכ"כ במב"ט ח"א סימן שא: 'כי לא נהגנו בשמיטות שעברו לכתוב אלא גופו של פרוזבול בלא זיכוי ד' אמות כי סמכנו על רוב העולם שיש להם קרקע כל שהוא או לפחות עציץ נקוב מונח על גבי יתדות באויר'. וכ"כ ב'שערי צדק' [לחכמת אדם] פרק כא סעיף ת. וכן ליתא שמקנה ללווה קרקע בנוסח פרוזבול שהביא הרה"ג משה נחמ' כהניו בספרו 'שנת השבע', שנדפס בירושלים בשנת תרמ"א [ערב שנת השמיטה תרמ"ב]. וכתב [בסוף הספר, דף לב, ע"ב]: "נוסח פרוזבול שנוהגין פעה"ק בסוף שנת השבע". כלומר, נוסח זה קדום ונהג בירושלים לפחות מסוף שנת השמיטה תרל"ה. בספר 'הר המור' (מכון הרב פרנק, ירושלים, תשנ"ד) עמ' רי"ז הודפס צילום פרוזבול בנוסח זה חתום ע"י ב"ד בכ"ח אלול תרמ"ט [וב'ספר השמיטה' לגר"מ טקוצינסקי, מהד' תשי"א פרק יג סעיף ו, עמ' סב, מובא נוסח מעי"ז כנוסח שהיו כותבין 'בשנים הקודמות]. וכן בנוסח פרוזבול שנמצא בכת"י של מרא דארעא דישאל מרן הגר"א'ה קוק זיע"א (הודפס ב'אגרות חמדה' מהד' תשמ"ז עמ' 245; מהד' תשס"ח עמ' 239) לא הזכיר שמקנה ללווה קרקע, וז"ל נוסח הפרוזבול הנ"ל: "ביום ב' תלתא כחדא היונא אנחנא דיני חתימי מטה, ואתא לקדמנא הרב רבי אברהם יצחק הכהן קוק ואמר לנא מוסרני לכם הדיינים שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה כתקנתא דתיקן הלל הזקן ע"ה. ולראי' בעה"ח פעה"ק ירושת"ו, יום ערב ר"ה דשנת תרצ"ב הבעל"ט סוף שנת השמיטה תרצ"א דנא" (ראה לעיל הערה 30). וכן ליתא שמקנה ללווה קרקע בנוסחאות פרוזבול מכ"י של החזו"א, הגר"י קניבסקי זצ"ל והגר"ש אלישיב זצ"ל שפורסמו ע"י 'המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה', בקיצור דיני פרוזבול' בידיעון הליכות שדה, גליון 126, אלול תשס"א. גם ליתא הקניית קרקע בשטרי פרוזבול שפורסמו לקראת אלול תשס"ח ע"י "בית דין צדק 'נחלת יצחק' [הדיינים, הגאונים הרב ז"נ גולדברג, הרב אליהו אברג'ל, הרב אוריאל ברגיל שליט"א] ובד"צ "בית יוסף" [הדיינים הגאונים הרב עובדיה יוסף (שליט"א) [זצ"ל], ולהבדיל בין החיים לחיים, הרב שלמה עמאר והרב בנימין לוי שליט"א] וראה שו"ע חו"מ שם סעיף כב ובמפה ונ"כ שם.

36 המב"ט כתב בח"ב סי' רכה שפרוזבול שאין הדיינים חתומים בו ולא מפורשים ולא

נאם
נאם
נאם

החלק האחרון הנמצא בתוך המסגרת, שעליו חתמו הדיינים, יקח המלוה וישמור בין ניירותיו³⁷.

סדר פרוזבול (ב)

אם יש להמלוה איזו מניעה שאינו יכול ללכת לפני בית דין, או שאין לו ג' דיינים בני תורה, יכול לעשות הפרוזבול בפני שני עדים כזה:

[וכך יאמר המלוה בפני שני עדים³⁸]:

מְבַקֵּשׁ אֲנִי מִכֶּם ר' _____ ור' _____

המקום שנעשה הפרוזבול יש לחוש אולי אותם הדיינים אינם בקיאים בדיני פרוזבול ופסול לכ"ע, והביאו כנה"ג חו"מ שם באות לד, פאה"ש שם, בבית ישראל סוף אות עה. אמנם בנוסח זה חתומים הדיינים ומפורש מקומם. וע' הערה 32.

37 אף דנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד, חו"מ שם סעיף לג [ועיי"ש בבאר הגולה אות ע; אמנם ראה באורח משפט סוף סימן סז, ובשער המשפט שם שפיקפקו אם נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד], ודאי דעדיף שיביא הפרוזבול לפני ב"ד, ובעיקר דמעיקר הדין מהני פרוזבול בע"פ וכל השטר הוי לראיה בעלמא, ראה הערה 30.

אמנם יש דעות שפרוזבול צריך שיהיה קיים בזמן ההשמטה, דהיינו בשקיעת החמה של ער"ה של שמינית, ראה ריבמ"ץ שביעית פ"י מ"ה, כפתור ופרח תחילת הפרק החמישים (עמ' תרעה), וכ"כ בפשיטות בספר השמיטה להגרי"מ טקוצינסקי, שם (הערה 27), אות ה'. אמנם ראה שו"ת יהודה יעלה אסאד, ח"ב (סי' קעט) דכיון דמהני לת"ח לכתחילה בע"פ, אף לכל אדם אי כתב ואבד לפני סוף שביעית מהני. גם מו"ר הגר"נ זק"ש זצ"ל [במהד' הריבמ"ץ שהוציא הנ"ל סוף הערה 27, באות יג שבסוף הספר, עמ' תלא) תמה על דברי הריבמ"ץ, והכריע להלכה שפרוזבול מהני גם אם לא היה קיים בשעת ההשמטה.

38 ראה לעיל הערה 30. וס"ל לזקני הגאון זצ"ל דמסתברא דה"ה בפרוזבול בפני עדים. ראה לעיל הערות 17, 26 שבני עדות המזרח בא"י נוהגים מקדמא דנא, וכן התקין הגאון בעל חקרי לב זצ"ל, שמוסרים את חובותינם לב"ד חשוב שקיבל על עצמו להיות ב"ד לענין פרוזבול.

**טופסי פרוזבול לתלישה
לצורך כתיבת פרוזבול לשנת
השמיטה תשפ"ב**

סדר פרוזבול (א)

בסוף שנת השמטה, או איזה ימים מקודם, ילך המלוה לפני ג' דיינים בני תורה* דוקא ויאמר לפניהם נוסח הפרוזבול, והדיינים יחתמו עצמם על הפרוזבול ויתנו לידו להיות לו לראיה נגד הלוה.

[וכך יאמר המלוה בפני ג' הדיינים:]

מוֹסֵר אֲנִי לְכֶם אֶתֶם דֵּיּוּנִים הָרֵב ר' _____ , הָרֵב ר' _____
וְהָרֵב ר' _____ מְעִיר _____ אֶת כָּל
חֹב שֵׁישׁ לִי לְגִבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, הֵן מְלוֹה שְׁבַשְׁטֵר, וְהֵן מְלוֹה שְׁבַעַל
פֶּה, שְׁאֲגַבְנוּ כָּל זְמַן שְׁאֲרָצָה.

[על זה חותמים הדיינים]

במותב תלתא כחדא הוינא ואתא קדמנא בי דינא מוה"ר _____
מעיר _____ ואמר לנא שהוא מוסר ברשותנו כל חוב שיש לו לגבות
מישראל, הן שבשטר, והן שבעל פה, שיגבנו כל זמן שירצה. ולראיה באנו
על החתום יום _____ לחודש אלול דשנת ה' אלפים תשפ"ב ליצירה פה עיר

נאם

נאם

נאם

החלק האחרון הנמצא בתוך המסגרת, שעליו חתמו הדיינים, ייקח המלווה
וישמור בין ניירותיו.

סדר פרוזבול (ב)

אם יש להמלוה איזו מניעה שאינו יכול ללכת לפני בית דין, או שאין לו ג' דיינים בני תורה, יכול לעשות הפרוזבול בפני שני עדים כזה:

[וכך יאמר המלוה בפני שני עדים:]

מבקש אני מכם ר' _____ ור' _____ מעיר _____
שתהיו עלי עדים, איך שאני מוסר להבית דין הרב ר' _____,
הרב ר' _____ והרב ר' _____ מעיר _____
את כל חוב שיש לי לגבות מישראל, הן מלוה שבשטר, והן מלוה
שבעל פה, שאגבנו כל זמן שארצה.

[על זה חותמים העדים]

בפנינו עדים החתומים מטה בא ר' _____ מעיר _____
ואמר לנו להיות עליו עדים, אך שהוא מוסר להבית דין הרב ר' _____,
הרב ר' _____ והרב ר' _____ מעיר _____ את כל חוב
שיש לו לגבות מישראל, הן שבשטר, והן שבעל פה, שיגבנו כל זמן שירצה.
ולראיה באנו על החתום יום _____ לחודש אלול דשנת ה' אלפים תשפ"ב
ליצירה, פה עיר .

נאם

נאם

החלק האחרון הנמצא בתוך המסגרת, שעליו חתמו העדים, יקח המלוה
וישמור בין נירותיו.

סדר פרוזבול (ג)

[לא לעדות המזרח]

אם יש שעת הדחק המונעת כתיבת הפרוזבול, יכול המלוה לבוא לפני ג'
דיינים בני תורה* ויאמר בפניהם נוסח הפרוזבול (א) של דיינים. או שיאמר
לפני שני עדים נוסח הפרוזבול (ב) של עדים. ודי בזה* בלא כתיבה.

יא

מְעִיר³⁹ _____ שְׁתִּהְיוּ עָלַי עֵדִים, אִיךְ שְׂאֲנִי
מוֹסֵר לְהִבִּית דִּין הָרֵב ר'⁴⁰ _____, הָרֵב ר' _____
וְהָרֵב ר' _____ מְעִיר⁴¹ _____
אֶת כָּל חוֹב שֵׁישׁ לִי לְגִבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, הֵן מְלוֹה שְׁבַשְׁטֵר,
וְהֵן מְלוֹה שְׁבַעַל פֶּה⁴², שְׂאֲגִבְנוּ כָּל זְמַן שְׂאֲרָצָה.

[על זה חותמים העדים]

בפנינו עדים החתומים מטה בא ר' _____ מעיר _
_____ ואמר לנו להיות עליו עדים, אך שהוא מוסר
להבית דין הרב ר'⁴³ _____, הרב ר' _____
_____ והרב ר' _____ מעיר⁴⁴ _____
את כל חוב שיש לו לגבות מישראל, הן שבשטר, והן
שבעל פה, שיגבנו כל זמן שירצה⁴⁵. ולראיה באנו על החתום
יום _____ לחודש אלול דשנת ה' אלפים תשפ"ב ליצירה,
פה עיר _____.
נאם _____

39 לזיהוי העדים, וראה לעיל הערה 32, וס"ל לזקני הגאון דה"ה בעדים.

40 ראה לעיל הערות 23-24.

41 ראה לעיל הערות 32, 36.

42 ראה לעיל הערה 33.

43 ראה הערה 40. וראה לעיל הערות 17, 26, 38 שלמנהג בני עדות המזרח צריך שהדיינים יהיו ב"ד חשוב.

44 ראה הערה 41.

45 ראה הערה 35.

החלק האחרון הנמצא בתוך המסגרת, שעליו חתמו העדים, יקח המלוה וישמור בין ניירותיו⁴⁶.

סדר פרוזבול (ג)

אם יש שעת הדחק⁴⁷ המונעת כתיבת הפרוזבול, יכול המלוה לבוא לפני ג' דיינים בני תורה* ויאמר בפניהם נוסח הפרוזבול (א) של דיינים. או שיאמר לפני שני עדים נוסח הפרוזבול (ב) של עדים⁴⁸. ודי בזה* בלא כתיבה⁴⁹.

ח

עוד יש עצה שלא תשמט שביעית מלוה שבשטרות, שיקח המלוה כל שטרותיו בסוף שנת השמיטה וילך לפני בית דין של ג' דיינים⁵⁰ וימסור להם שטרותיו⁵¹, ויאמר להם שמוסר בידם כל שטרותיו כדי שהם יגבו לו כל חובותיו, והשטרות יהיו מונחים ברשות הבית דין עד ראש השנה⁵²

46 ראה הערה 37.

47 ראה הערה 18.

48 ראה הערה 20.

49 ראה הערה 19.

50 ע' ב"י חו"מ שם (סעיף יד) שהביא בשם בעל התרומות שמוסר שטרותיו לב"ד מהני גם בפני ג' הדיינות. אמנם הרדב"ז ח"ד סימן ק"ע כתב דלא מהני בהדיינות, והביאו כנה"ג הגב"י אות לב. ונראה דכן ס"ל לזקני הגאון זצ"ל שכתב 'דיינים'.

51 שו"ע חו"מ שם סעיף יא, וע"ש בסמ"ע ס"ק כב. וע' פאה"ש שם בבית ישראל אות מז. [ודלא כפרש"י מכות ג, ב ד"ה 'מוסר'; גיטין לב, ב ד"ה 'מוסרני'; כתובות פט, א ד"ה 'פרזבול' דמוסר שטרותיו לב"ד הוא פרוזבול. אמנם ראה ריטב"א ופנ"י מכות שם].

52 לכאורה דלא כמב"ט ח"א תשובה א.

ט

חילוקי הלכות לפי פסיקת מרן בעל השו"ע

וכמנהג עדות המזרח

א. אמירת פרוזבול בע"פ מהני רק לתלמידי חכמים שהלוו זה את זה, מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזה"ז מדרבנן, ולכן נדחית בדברים בלבד⁵³.

ב. פרוזבול אינו נכתב אלא בב"ד חשוב, דהיינו של שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחוס רבים עליהם באותה עיר⁵⁴.

53 שו"ע חו"מ שם סעיף כ'. וזה בשינוי מלעיל סעיף ג [הערות 8-9]; סעיף ה פרוזבול (ג) [הערות 18-20]; וסדר פרוזבול (ג) [הערות 47-49]. אמנם ע' שו"ת יביע אומר, שם (הערה 26) אות ז, דכיון דלת"ח מותר לעשות כן לכתחילה, בדיעבד מהני לכל אדם [וראה דבריו גם בח"ב חו"מ תחילת סימן ה'].

54 חו"מ שם, סעיף יח. וזה בשינוי מלעיל סעיף ה [הערה 16]; סדר פרוזבול (א) [הערה 29]. ראה לעיל הערות 17, 26, 38, שהגאון בעל חקרי לב זצ"ל תיקן, וכן נהגו בא"י מקדמא דנא, שיכול למסור חובותיו בפני עדים לב"ד חשוב שקיבל על עצמו להיות ב"ד לענין שמיטה. דלא כשיטת התומים הנזכרת לעיל אות ז, ושם הערה 26.

מצוות השמטת כספים

יהושע בן-מאיר

"מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוּט כָּל בְּעַל מַשָּׂה יְדוֹ אֲשֶׁר יִשֶּׂה בְרַעְהוֹ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְהוֹ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לֵה' " (דברים טו, א-ב). לשון המקרא מורה שהשמטה זו יש לעשות 'מקץ שבע שנים', בסוף השנה השביעית. בהתאם לכך נפסק להלכה ששביעית משמטת כספים בסופה¹. בסוף שנה זו (שנת תשפ"ב) שהיא שנת שמיטה, בשקיעת החמה של ליל ר"ה תשפ"ג, תחול שמיטת כספים. זאת בשונה מ'שבת הארץ' בה כתבה תורה " יֵשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֵךְ וְיֵשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרִמֶּךָ וְאֶסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאָרְצְךָ" (ויקרא כה, ג-ד). לכן 'שבת הארץ' נוהגת החל מר"ה של שנה שביעית² (כלומר, החל מר"ה תשפ"ב) ועד ר"ה של שנה שמינית (עד ר"ה תשפ"ג)³.

1. ברייתא בספרי ראה אות קכב; בבלי ערכין כח, ב; סנהדרין לב, א; וכ"פ רמב"ם פ"ט משמיטה ה"ד; שו"ע חו"מ סימן ס"ז סעיף ל. אמנם דעת הרא"ש (בגיטין, פרק השולח סימן יח) והטור (חו"מ שם סעיף לב) שכבר מתחילת שנה שביעית אין המלוה יכול לגבות חובו בב"ד. אך גם הוא מודה שאין החוב נשמט ממש אלא מער"ה של מוצאי שביעית, עיין בשו"ע שם, סעיף לא, ובסמ"ע ונושאי כלים שם.

2. דעת השל"ה בשער האותיות סוף הלכות התלויות בארץ שבפירות האילן נוהגת קדושת שביעית מט"ו בשבט של שביעית עד ט"ו בשבט של שמינית. אך בפאת השולחן, סימן כב סעיף ט, בבית ישראל אות יד דחה דבריו, וכן הסכמת כל הפוסקים שגם לגבי פירות האילן קדושת שביעית היא מא' תשרי של שביעית עד א' תשרי של שמינית.

3. [אמנם חלק מהתוצרת החקלאית המגיעה אלינו בחודשים הראשונים של השנה השמינית, נחשבת מבחינת ההלכה כתוצרת של שנה השביעית, ולכן יש עדיין להיזהר בה לגבי ההלכות הקשורות בקדושת פירות שביעית ובאיסור ספיחין].

השמטת כספים היא מצוות עשה⁴ "שְׁמוּט כָּל בַּעַל מַשֶּׁה יְדוּ אֲשֶׁר יִשֶּׂה בְרַעְהוּ", ומצוות ל"ת⁵ "לא יִגֹּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֶת אַחִיר". אמנם אין שמטת כספים⁶ נוהגת מהתורה אלא בזמן שיובל נוהג, על כן בזמן הזה שאין יובל נוהג, גם שמטת כספים אינה נוהגת מהתורה⁷. אבל מדרבנן שמטת כספים נוהגת גם בזמן הזה 'כדי שלא תשכח תורת שמטת כספים מישראל'⁸. על כן, מי שאינו משמיט כספים ותובע חוב שעברה עליו שמטיטה בזה⁹ עובר באיסור דרבנן.

מצווה נוספת הקשורה להשמטת כספים היא הלאו "הִשְׁמַר לָךְ פֶּן יְהִיֶּךָ דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעֵל לְאִמֹר קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעַה עֵינֶיךָ בְּאֶחִיד הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֲטָא" (שם, שם ט'⁹). הרמב"ם¹⁰ ביאר מצווה זו "שלא ימנע מלהלוות קודם שמטיטה כדי שלא יאבד ממונו". כלומר, יש חשש שאנשים ימנעו מלהלוות כספים בתקופה הסמוכה לשמטיטה, וזאת בכדי שלא תחול עליהם מצוות השמטת כספים. בכך תסוכל כוונת התורה במצוות השמטת כספים, ומצווה זו תהפך ללא

4. רמב"ם עשה קמא; חינוך (מהד' שעוועל) מצווה תמח.

5. רמב"ם ל"ת ר"ל; חינוך מצווה תפא.

6. לרוב הפוסקים גם שמטת קרקעות אינה נוהגת בזמן הזה אלא מדרבנן, ע' פאה"ש סימן כג סעיף ט בית ישראל אות כג; וראה במבוא לשבת הארץ לגרא"ה קוק זצ"ל.

7. בבלי גיטין לו, א; קידושין לח, ב; מ"ק ב, ב; ירושלמי שביעית פ"י ה"ג (לט, ג); רמב"ם הל' שביעית פ"ט ה"ב; חו"מ שם סעיף א.

8. לשון הרמב"ם שם ה"ג; וכו"ה בשו"ע שם. ראה בטור שם שהביא תשובת הרא"ש שנהגו בזמן הזה שלא להשמיט כספים, והרא"ש תמה ומחה כנגד מנהג זה. אך ראשונים אחרים יישבו המנהג, והביאם הרמ"א במפה ריש סימן ס"ז, וע' בנו"כ. אמנם בבאר הגולה אות ד' כתב: "בזמן הזה – פירוש בחוץ לארץ, וכן הוא מפורש שם [בספר התרומות]", משמע שאף ששמטת כספים היא חובת הגוף ואין הבדל בין א"י לחו"ל [השווה ספר המצוות לרמב"ם ל"ת רל, ובחמדת ישראל כבר תמה עליו], מ"מ בא"י לא שייך מנהג זה. ובימינו ב"ה פטש גם בחו"ל המנהג להחמיר לכתוב פרוזבול. ראה הרה"ג נתן צבי פרידמן זצ"ל, ירחון 'קול תורה' אלול תשי"ט; אגרות משה חו"מ (ב) סימן טו; יביע אומר ח"ג, חו"מ, ו סוף סעיף ו.

9. רמב"ם ל"ת רלא; חינוך מצווה תפג.

מעשית, כיון שלא יהיו הלוואות שישמטו. מסיבה זו אסרה התורה להימנע מלהלוות לפני השמיטה, ובכך חסמה את הפרצה שהיתה מונעת פעולה אפקטיבית של מצוות שמיטת כספים¹⁰.

אמנם אפשר לומר ביאור אחר בלאו של "פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל...". כל אדם מקבל על עצמו רמה מסוימת של סיכונים. כשאדם מחליט להשקיע כספו במניות או באגרות חוב הוא מסתכן בהפסד מסוים. יש אנשים 'אוהבי סיכון' שמשקיעים באפיקים בעלי פוטנציאל של רווח רב ושל הפסד רב. יש 'שונאי סיכון' המעדיפים השקעות סולידיות. בכל מקרה, כל פעילות כלכלית כוללת מידה מסוימת של סיכון. לא רק פעילות כלכלית – כל החלטה היכן לגור, אם לקבל עבודה מסוימת או לא, ואפילו – ואולי בעיקר – עם מי להתחתן, יש בה מידה של סיכון. האדם הסביר מוכן להסתכן [לפי רמת הסיכון המתאימה לאופיו] בכדי להגיע לרווח ולהצלחה. כל זה כאשר הסיכוי לרווח ולהצלחה הוא עבור עצמו. נכונותו של אדם להסתכן עבור הזולת היא, לרוב, נמוכה בהרבה מאשר נכונותו להסתכן עבור עצמו. גם 'אוהבי סיכון' מובהקים הם 'שונאי סיכון' ושמרניים כאשר הסיכון הוא שלהם והרווח לזולת. הלאו של "פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל" בא למנוע תופעה של הימנעות מהלוואה לזולת עקב חשש מוגזם שמא חברו לא ישלם. התורה דורשת מאדם לשקול את ההלוואה בסמוך לשמיטה כאילו היה מדובר בעסקה מסחרית. אם אדם היה נכנס לעסקה מתוך

10. ברשימת המצוות שבהקדמת הרמב"ם להלכות שמיטה ויובל. ובספר המצוות (ל"ת רלא) כתב "שהזהירנו מהמנע הלוואות קצתנו לקצתנו מפני השמיטה כדי שלא ישמט החוב שהכתוב הזהיר מזה הענין".

11. בדומה לכך אסר המחוקק הישראלי לפטר אישה בהריון [סעיף 9 לחוק עבודת נשים, תש"ד – 1954], או לפטר עובד שהתריע על שחיתות [חוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במנהל תקין), תשנ"ז – 1997]. זאת, כדי למנוע סיכול מטרות החקיקה הסוציאלית בעניין נשים בהריון, או החקיקה המעודדת עובדים להתריע על שחיתות.

הנחה שהיא תסתיים לפני השמיטה, הריהו מצווה גם לתת הלוואה להנחה שהיא תשולם בזמן, לפני השמיטה. רק כאשר רמת הסיכון של השמיטה הייתה מונעת ממנו [לפי רמת הסיכון של אופיו] לעשות עסקה שרווח בצידה, רק אז הוא רשאי להימנע מהלוואה לחברו מחשש השמטת חובו.

לביאורים השונים במצווה זו יש נפקה-מינה מעשית. לפי הביאור השני, התורה אסרה על האדם להימנע מלעשות חסד לחברו עקב חשש מופרז. אולם באם מדובר בהפסד וודאי, או אפילו בסיכון כזה שאדם לא היה נכנס אליו בעסקה מסחרית אישית – במקרה כזה רשאי יהיה אדם גם להימנע מלהלוות לחברו. כלומר, התורה לא אסרה על אדם להימנע מלהלוות לחברו כשיש וודאות ששמיטה תשמט¹², כיון שאז מדובר במתנה, לא בהלוואה. התורה אסרה להימנע מלהלוות כאשר זמן הפירעון הוא לפני שביעית, והלווה רגיל לשלם בזמן, רק שהמלווה חושש חשש מוגזם שמא יאבד את ממונו. אבל לפי הביאור הראשון בלאו זה, אפשר להבין שהתורה אסרה על אדם להימנע מלהלוות את חברו למרות שמדובר במקרה שידוע בוודאות ששמיטה תשמט, כיון

12. כגון בהלוואה שזמן פירעונה בער"ה של שמינית, ובלווה שידוע שתמיד אינו משלם בזמן, ולכן ימשוך את הפרעון עד אחר ר"ה. כמו כן ללישנא קמא דר"י אמר שמואל במכות ג, ב שהמלווה את חברו לעשר שנים שמיטה משמטת, בכל הלוואה שזמן פרעונה אחר ר"ה של שמינית ודאי ששמיטה תשמט. אמנם הלכה כלישנא בתרא דר"י אמר שמואל, שם, שאין שמיטה משמטת חוב שטרם הגיע זמן הפרעון לפני ר"ה של שמינית, ראה רמב"ם פ"ט משביעית ה"ט; טושר"ע חו"מ סימן סז, ס"י. אמנם בהלוואה שניתנה בחודש אלו של שמיטה, וסתם הלוואה 30 יום [חו"מ סימן עג, ס"א], וא"א לתבוע אותה עד אחר ר"ה של שמינית, להרבה פוסקים [ב"ח חו"מ ס"ג, ס"ב; תומים שם, ס"ק טז; קצה"ח שם, סק"ד; פאת השולחן סימן כט, סעיף יז, בבית ישראל אות מ"ו שכתב כן שכן פירש הגר"א בירושלמי ריש פ"י דשביעית ועוד], שביעית משמטת בודאי. [אמנם הרבה פוסקים כתבו שגם בסתם הלוואה שלושים יום שזמן פרעונה חל אחר ר"ה של שמינית אין שביעית משמטת – אר"ז ח"ב סימן כז; מנ"ח (מהד' מכון ירושלים) מצוה תע"ז אות ח'; דבר אברהם ח"א סימן לב אות ד שדייק כן מר"ן שבת קמח, ב; רש"ש מכות ג, ב ועוד]

שכל מטרת הלאו היא למנוע עקיפת וסיכול מצוות השמטת כספים¹³.

פשט הפסוק מורה שעצם המחשבה להימנע מלהלוות לאביון עקב קרבת שנת השמיטה, אף ללא איסור התורה, היא 'דָּבַר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעֵל'. פירוש זה עולה רק לפי הביאור השני בל"ת. אדם הנמנע מלגמול חסד עם חברו עקב חשש מוגזם עושה 'דָּבַר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעֵל'. דבר בליעל זה אסרה התורה בל"ת. אבל אדם הנמנע מלתת הלוואה כאשר ידוע לו בוודאות ששמיטה תשמט את החוב, וההלוואה תהפך למתנה – זה לא 'דבר בליעל'¹⁴. אמנם לפי הביאור הראשון בל"ת, אף שאין זה 'דָּבַר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעֵל' להימנע מלתת הלוואה שתהפך בוודאות למתנה, הרי התורה אסרה דבר זה, ולכן חידשה התורה שמחשבה זו, לעקוף ולסכל שמיטת כספים, הוא דבר בליעל.

בספר החינוך¹⁵ כתוב: "ונוהג איסור זה [= פֶּן יִהְיֶה דָּבַר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעֵל] בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן, שאף בזמן הזה שאין שמטת כספים נוהגת מן התורה אלא מדרבנן, מכל מקום אנו מזהירים גם כן שלא נמנע מלהלוות אל הצריך מפני פחד שנת השמטה שמשמטת,

13. ראה מש"כ במנחת שלמה למו"ר הגרש"ז אורבאך זצ"ל, סימן מז, אות א. אמנם לשון הרמב"ם בספר המצוות שציטטתי לעיל הערה 9 ובטקסט הסמוך להערה זו מורה שעוברים בלאו זה גם כששמיטה ודאי תשמט. ובמנחת שלמה שם הביא שיש מפרשים [הגר"א, הובא בפאת השולחן שם (הערה 12) ועוד] שכן הוא פירוש הירושלמי. בטעם הדבר נראה שכוונת התורה [במצוות שמיטה בכלל ובשמיטת כספים בפרט] לחנך את האדם שיש השגחה פרטית על כל אדם. על כן גם הצלחתו הכלכלית אינה תלויה רק במעשה האדם והשתדלותו [כוחי ועוצם ידי], אלא בסייעתא דשמיא של 'ונתתי את ברכתי'. לכן המחשבה שאדם יצליח להרבות כספו ע"י שימנע מלהלוות כספו, וכך יצליח לעקוף ולסכל את מצוות השמטת כספים, זה 'דבר בליעל', כי חושב שב'מחשבות אדם ותחבולותיו' תלויה הצלחתו, ולא ב'ברכת ה' היא תעשיר'.

14. בספר 'שמיטה כהלכתה', להרב משה שטרנבוך (סוף עמ' פז) כתב: "ואני תמה הלא יש לכל אחד כסף מיועד לצדקה וכן להלוואה דווקא, ואם נמנע בסוף שביעית כשאין תקנת פרזובול להלוות, מפני שביעית משמטת ויפסיד כספו ואינו מוכן לתת צדקה שכבר יצא חובת צדקה, אבל מוכן עוד להלוות, הלא אין בזה שום איסור ולא עשה בזה שום עוול, וא"כ מה כוונת הלאו כאן, ...".

15. מצווה תפג.

מדרבנן בזמן הזה, ומן התורה בזמן הבית. ועובר על זה ונמנע מהלוות אל הצריך מפני זה עבר על לאו, אבל אין בו מלקות לפי שאין בו מעשה". כלומר, גם בזמן הזה, שכל מצוות השמטת כספים היא רק מדרבנן, הנמנע מלהלוות מחשש שמיטה דרבנן – עובר בלא תעשה דאורייתא. מהלכה זו עולה לכאורה כמו הביאור השני, שאסור לאדם להימנע מלהלוות לחברו עקב חשש מוגזם. לביאור זה, גם אם שמיטה דרבנן, אפשר להבין שהנמנע מחשש מוגזם להלוות לחברו עובר בלאו דאורייתא¹⁶. אולם לפי הביאור הראשון, שכוונת התורה באיסור זה למנוע סיכול ועקיפת מצוות התורה של שמיטה, מסתבר שכאשר אין בכלל מצוות שמיטה מהתורה, אין גם לא תעשה דאורייתא למי שנמנע מלהלוות לחברו¹⁷.

על כן נראה ששיטת בעל ספר החינוך היא כמו הביאור השני. אדם הנמנע מלגמול חסד עם חברו עקב חשש מוגזם, [חשש אליו היה נכנס בעסקה הטומנת סיכוי של רווח לעצמו], עושה 'דבר בליעל'. 'דבר בליעל' זה אסרה התורה בל"ת, ואין הדבר משנה אם מדובר בחשש משמיטה דאורייתא או לחשש משמיטת דרבנן. אולם אדם הנמנע מלהלוות כאשר יודע שיש וודאות ששמיטה תשמט והוא מוכן לתת הלוואה ולא מתנה או צדקה, אין דבר זה בליעל, ולא אסרתו התורה. זאת בניגוד לשיטת הרמב"ם שכנראה ביאר לאו זה אפילו כשודאי תשמט שמיטה, כיון שלדעתו התורה אמרה שמי שינסה לעקוף ולסכל את מצוות שמיטה של התורה עובר בלא תעשה ולכן הוא עושה דבר בליעל.

16. כן כתב גם במנחת שלמה שם (הערה 13).

17. ב'ספר השמיטה' להגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל, עמ' ס"א הערה 1 כתב בשם הגאון מוהר"י דיסקין זצ"ל: "ולע"ע טרם זכיתי להבין עצם הדין לפי"מ דקי"ל שמטת כספים לכר"ע בזה"ז דרבנן מדוע יעבור בל"ת אם אינו חפץ להלות כדי שלא יפקירו ב"ד ממונו שלא מה"ת רק מדין הפקר בל"ד, ומנ"ל דאיכא ל"ת גם בזה"ז". ראה חת"ס בחי' לגיטין לו, א דבזמן הזה באמת אינו עובר בלאו דאורייתא.

לפי דברים אלו יובנו המשך דברי החינוך במצווה זו: "ואולי יעלה במחשבתך בני לאמר, ואיך ימנע אדם מהלואה לעולם מפני זה ולמה נכתב על זה לאו, והלא בידו להתנות עמו על מנת שלא תשמיטנו בשביעית וכדרך שאנו עושין תמיד בשטרותינו, אל יבהילך דבר זה כי התורה תזהירנו בדברים ואף על פי שאפשר בתקנות ותנאים". התורה לא אסרה על אדם להבטיח שכספו לא יאבד לו ע"י שמיטת כספים. לכן רשאי אדם להתנות עם הלווה שלא ישמטנו בשביעית. אם הלווה לא מוכן לתנאי זה, אין המלווה חייב להלוותו, כמו שאינו חייב לתת הלוואה כאשר יש וודאות ששמיטה תשמט. התורה רק אסרה על אדם להימנע מלהלוות לחבירו עקב חששות מגוזמים שמא יפסיד.

אך לפי ההסבר שכוונת לאו זה הוא לאסור לעקוף את מצוות שמיטת כספים, אפשר שיהיה גם אסור להתנות מתן הלוואה בכך שלא תשמיטנו בשביעית¹⁸.

18. בספר 'בכור שור' (חי' על המסכתות בסוף ספר 'תבואות שור') בחידושו למכות ג, ב, הק' מדוע הלל הזקן תיקן פרוזבול, ולא תיקן ללמד את המלווים שיתנו בשעת ההלוואה עמ"נ שלא תשמט חוב זה בשביעית. מכוח קושיא זו הוכיח דאם הלווה לא מסכים לתנאי, ומפני כך המלווה נמנע מלהלוות לו, עובר המלווה על הלאו של 'פן יהיה דבר עם לבבך בליעל'. החת"ס, חו"מ תשובה קיג, כתב דאף אם הלווה מסכים לתנאי וההלוואה מתבצעת עובר המלווה בלאו. [הדבר מתאים לשיטת החת"ס דכוונת הלאו לאסור לעקוף את מצוות שמיטת כספים, ולכן סובר החת"ס דבזמן הזה ששמיטת כספים דרבנן, אין לאו דאורייתא, ראה לעיל הערה 17]. אמנם הגר"י פערלא בחידושו לספר המצות לרס"ג, ל"ת כ"ה, ח"א דף קסח, ד"ה 'והנה' הביא שכבר כתב הריטב"א במכות שם: "וא"ת וכיון שתנאי זה קיים למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול. וי"ל דהא ליתא, (א) דאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלוואה, (ב) וגם אינו רוצה שנראה כאלו מתייאש מלגבות חוב בזמנו [=שהוא לפני סוף שנת השביעית, ראה לעיל הערה 12], ועוד (ג), שנראה כאלו מראה עין רעה לשמיטה בשביעית. ועוד (ד), שתשכח תורת שביעית, אבל פרוזבול היא זכר לשביעית דאושא מילתא כשבאין כולם לעשות פרוזבול". וכע"ז ברמב"ן ובריטב"א בחי' לגיטין לו, א; הר"ן ביאורו לרי"ף ובחי' גיטין שם; והכפתור ופרח פרק מ"ט. גם בפתחי תשובה חו"מ שם, סק"ב תמה על דברי התבואות שור והחת"ס מדברי הריטב"א. אמנם בהגר"י פערלא שם, בד"ה 'ואמנם' הביא בשם ספר העיטור שכתב "והלל דתיקין פרוזבול לא תקין על מנת, דתקנתא דהתירא תקין תקנתא להתנות על דבר איסור לא תקין". ודייק מזה דס"ל לעיטור כחת"ס, שלהתנות שלא תשמט חוב זה בשביעית הוי דבר איסור. אמנם פשט לשון העיטור נראה שכוונתו שהלל לא רצה לתקן שיתנו לבטל את שביעית, ובדומה לתירוק

מסקנת הדברים היא ששני הביאורים שאמרנו בכוונת הלאו שנויים, כנראה, במחלוקת ראשונים. לדעת רמב"ם התורה רצתה למנוע סיכול מצוות שמיטת כספים, לכן אסרה בלאו הימנעות מהלוואה אפילו כשיש וודאות ששמיטה תשמט. התורה קבעה שמי שנמנע מלהלוות עקב מצוות התורה להשמיט כספים עושה 'דבר בליעל'. לשיטה זו אפשר שמי שמנסה לעקוף את מצוות השמטת כספים בדרך אחרת, כגון ע"י שיתנה שלא ישמטנו הלווה בשביעית, גם כן עובר בלאו זה¹⁹. אבל בזמן הזה ששמיטה דרבנן לא שייך לעבור על לאו דאורייתא. אולם לדעת החינוך לא אסרה התורה להימנע מלתת הלוואה כאשר ודאי שביעית תשמט, כיון שהתורה ציוותה לתת הלוואה ולא מתנה. לכן גם לא מנעה התורה מאדם לעקוף את השמטת כספים בדרכים אחרות, כגון ע"י תנאי שלא תשמטני בשביעית. אבל 'דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל', שכאשר מגיע לעשות חסד עם חברו, אדם מעלה חששות רחוקים ומוגזמים, 'דבר בליעל' זה אסרה התורה בלאו. ולכן אפילו בזמן הזה, כששמיטה דרבנן, אדם הנמנע מלהלוות, עובר בלאו זה.

בספר שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג אות סז) כתב: " וְלֹא תִקְפָּץ אֶת יְדֶךָ מֵאֲחִיד הָאָבִיוֹן. כִּי פִתַח תִּפְתַּח אֶת יְדֶךָ לֹו וְהֶעֱבַט תַּעֲבִיטְנוּ דִּי מְחִסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסֹר לוֹ. הַשְּׁמֶר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל לְאִמֵּר קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינֶךָ בְּאֲחִיד הָאָבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ" (דברים טו, ז – ט). למדנו מזה, כי הנמנע מהלוות לעני עובר בשני לאוין שהם 'השמר פן'. ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדול מלהלוות

הריטב"א דתשכח תורת שביעית. וכן העתיקו בכפתור ופרח (סוף פרק מט, מהד' לונץ, ירושלים תרנ"ט) "והלל דתקן פרוסבל (אבל) לא התקין על מנת שלא תשמטנו שביעית דתקנה דהיתרא תקן, [אבל] תקנה להתנות על דבר לא תקן".

19. שמא אין הדבר נועז מדי להציע שלכן לשיטת רמב"ם פרוזבול לא תקף בזמן ששמיטה דאורייתא, ראה פ"ט מהל' שמיטה ויובל הט"ז, כיון שעצם עשיית הפרוזבול הוא לא תעשה של 'דבר עם לבבך בליעל'. ורק מוסר שטרותיו לב"ד, שם הל' טו, כבר הוא כגבוי לפני שביעית ולכן אין בו לאו.

מיראת דבר השמטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו, כי יגדל חטא הקופץ ידו מלהלוות, ועל גודל העון קרא הכתוב מחשבת צר העין מלהלוות דבר בליעל" עכ"ל. נראה מדבריו [שכתב 'אף כי בזמן שלא יפסיד חובו', משמע ש'לעת אשר קרבה שנת השבע' יפסיד כספו] שהאיסור להימנע מלהלוות הוא אף כאשר יש וודאות ששמיטה תשמט ויפסיד המלווה את כספו, כמו פירוש הרמב"ם ללאו. אך רבנו יונה למד מכך שק"ו²⁰ שאסור להימנע מלגמול חסד עם חברו כאשר יש רק חשש וספק שמא יפסיד כספו, כשיטת החינוך. אם כן, רבנו יונה הוא שיטה שלישית בהסבר לאו זה. לדעתו הלאו כולל את שני הביאורים גם יחד. באופן ספציפי אוסרת התורה להימנע מלהלוות עקב ששמיטה תשמט ובכך לסכל ולעקוף את מצוות השמטת כספים. אך מכך אנו למדים שהתורה אסרה להימנע מלעשות חסד עם חברו אפילו היכן שמחמת ההלכה יפסיד את ממונו. ק"ו שאסור לאדם להימנע מכך עקב חששות שמא יפסיד את ממונו.

20. כי אזלינן בתר טעמא, ראה לעיל הערה 13, ועל כן ק"ו כשנמנע מלגמול חסד לחבירו מחששות שמא יפסיד כספו, כאילו עושרו נובע מחוכמתו בלבד.